

Comparative Study of "Providing Educational Services to the Children of Martyrs, Killed, Veterans and Warrio

Mohammad Hossein Kafrashi¹, Narges Hassan Moradi^{2*}, Mojtaba Moazami³

1. Ph.D. Student in Educational Management, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran
2. Associate Professor, Department of Educational Management, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran and Corresponding Author
3. Assistant Professor, Department of Educational Management, Faculty of Humanities, Islamic Azad University, North Tehran Branch, Tehran, Iran

(Received: February 28, 2022; Accepted: April 16, 2022)

Abstract

The purpose of this study was a comparative comparison of educational services to the children of martyrs and Killed, veterans and combatants in different countries; therefore, the comparative research method was used. The study population included 27 countries, including Iran, Germany, Japan, Britain, Russia, Iraq, Kuwait, France, Croatia, Taiwan, Armenia, USA, Libya, Algeria, Turkmenistan, Azerbaijan, China, North Korea, South Korea, Lebanon. , India, Pakistan, Australia, Vietnam, Turkey, Tajikistan, Canada and Syria were purposefully selected. Documentary observation and review were used to collect information. The research data were analyzed through qualitative content analysis, observance of categorization rules and using Maxiquid 12 software. Based on the findings of this study, about 80 types of educational services are provided to the children of Killed, veterans and combatants in different countries, most of which are to Iran, Lebanon, Taiwan, Britain and Algeria and the least to Kuwait, Pakistan, India, Germany. Belongs. Most education services include admission without exams in government universities and technical colleges, etc., financial aid and payment of tuition and scholarships abroad and the least services to vocational education, free textbooks, and adult schools for veterans, scattered plan and it is possible to study after 2 rejections. 9 educational services are common between Iran and other countries, 3 services are control schools, adult schools of veterans and the scattered plan is specific to Iran, 6 services are provided in other countries that are not considered in Iran. In accordance with the above findings, it is suggested that while strengthening and upgrading the special educational and training services of the country, the necessary grounds be provided to benefit from the educational and training services provided in other countries.

Keyword: Breeding services, Educational services, Killed, Martyrs, Veterans, Warriors.

بررسی تطبیقی «ارائه خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان شهدا، جانباختگان، جانبازان و رزمندگان» در کشورهای مختلف

محمدحسین کفراشی^۱، نرگس حسن مرادی^{۲*}، مجتبی معظمی^۳

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزشی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران
۲. دانشیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران
۳. استادیار، گروه مدیریت آموزشی، دانشکده علوم انسانی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران شمال، تهران، ایران

(تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۱۲/۰۹؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۱/۲۷)

چکیده

هدف این پژوهش مقایسه تطبیقی نحوه خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان شهدا و جانباختگان، جانبازان و رزمندگان در کشورهای مختلف بود؛ بنابراین، از روش پژوهش تطبیقی استفاده شد. جامعه پژوهش شامل ۲۷ کشورهای جهان بود که کشورهای ایران، آلمان، ژاپن، انگلیس، روسیه، عراق، کویت، فرانسه، کرواسی، تایوان، ارمنستان، آمریکا، لیبی، الجزایر، ترکمنستان، آذربایجان، چین، کره شمالی، کره جنوبی، لبنان، هندوستان، پاکستان، استرالیا، ویتنام، ترکیه، تاجیکستان، کانادا و سوریه به روش هدفمند انتخاب شدند. برای گردآوری اطلاعات از مشاهده و بررسی اسنادی استفاده شد. داده‌های پژوهش از طریق تحلیل محتوای کیفی، رعایت قواعد مقوله‌بندی و با استفاده از نرم‌افزار مکس کیودی‌ای ۱۲ تحلیل شد. براساس یافته‌های این پژوهش در کشورهای مختلف حدود ۸۰ نوع خدمت آموزشی و تربیتی به فرزندان شهدا، جانبازان و رزمندگان ارائه می‌شود که بیشترین آن به کشورهای ایران، لبنان، تایوان، انگلیس و الجزایر و کمترین میزان به کشورهای کویت، پاکستان، هندوستان، آلمان اختصاص دارد. بیشترین خدمات آموزش و پرورشی شامل پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره، کمک‌های مالی و پرداخت هزینه تحصیلی و بورسیه تحصیل در خارج از کشور و کمترین خدمات به آموزش شغلی، دریافت رایگان کتب درسی، مدارس بزرگسالان ایثارگران، طرح پراکنده و امکان تحصیل پس از ۲ بار مردودی اختصاص دارد. ۹ خدمت آموزشی و پرورشی بین ایران و کشورهای دیگر مشترک است، ۳ خدمت مدارس شاهد، مدارس بزرگسالان ایثارگران و طرح پراکنده شاهد خاص ایران است، ۶ خدمت در دیگر کشورها ارائه می‌شود که در ایران مد نظر قرار نگرفته است. متناسب با یافته‌های یادشده پیشنهاد می‌شود ضمن تقویت و ارتقای خدمات آموزشی و تربیتی خاص کشور، زمینه‌های لازم برای بهره‌گیری از خدمات آموزشی و تربیتی ارائه‌شده در کشورهای دیگر فراهم شود.

واژگان کلیدی: جانباختگان، جانبازان، خدمات آموزشی، خدمات پرورشی، رزمندگان، شهدا.

مقدمه

بررسی تاریخ بشری نشان می‌دهد یکی از رخداد‌های ناگوار همواره همراه بشر، پدیده جنگ است که تمامی کشورها، حداقل یکبار آن را تجربه کرده‌اند. به همان میزان، دفاع از کشور و خاک و مقابله با حمله‌کنندگان ارزش محسوب شده و تمامی کشورها، برای مثال، ایران در طول ۲۷۲۰ سال بیش از ۱۰۸۰ جنگ با بیگانگان داشته است که آخرین آن جنگ تحمیلی با بیش از ۱۲۷۱ میلیارد دلار هزینه مستقیم و غیر مستقیم (عزیزی، ۱۳۹۲) و همچنین، ۲۳۳۵۹۱ شهید، ۵۱۹۸۰۹ جانباز و ۴۲۶۱۸ اسیر بود (علایی و درودیان، ۱۳۸۸). در سطح بین‌المللی نیز، بزرگترین جنگ‌های تجربه‌شده توسط بشر، به ترتیب جنگ جهانی دوم با ۷۲ میلیون نفر تلفات و ۴/۱ تریلیون دلار هزینه و جنگ جهانی اول، ۱۷ میلیون نفر تلفات و ۳۵۷ میلیارد دلار هزینه را نام برد (چمنکار، ۱۳۹۸).

پدیده جنگ از چند منظر قابل بررسی و تأمل است. منظر اول، دفاع از خاک و میهن است. به بیانی دقیق‌تر، اگرچه جنگ مذموم است و هر انسان عاقل و اندیشمندی از آن اجتناب می‌کند، به همان میزان، دفاع از کشور و خاک و مقابله با حمله‌کنندگان ارزش محسوب شده و تمامی کشورها به مدافعان خود با نگاه اسطوره و قهرمان ملی می‌نگرند و برای بزرگداشت و پاسداشت از زحمات آنها اقدامات متعددی انجام می‌دهند. یکی از این اقدامات، خدمات تحصیلی و آموزشی به خانواده‌های شهدا، جانبازان و معلولان، رزمندگان و کهنه‌سربازان آنهاست.

منظر دوم، آسیب‌ها و مشکلات متعدد ناشی از جنگ و ضرورت برنامه‌ریزی و عمل برای حل و رفع آنهاست. جنگ‌ها مشکلات، عواقب و آسیب‌های جبران‌ناپذیری دارند که آثار آن فراتر از آستانه تحمل افراد در جامعه است (کاظمی و همکاران، ۱۳۹۱)، و هر گونه اقدام برای برگرداندن جامعه به روال عادی و معمول خود، منوط به برطرف کردن این آسیب‌هاست. مسلماً آسیب‌پذیرترین گروه در هر جنگی، خانواده‌ها و فرزندان شهدا و جانبازان و رزمندگان آن جنگ هستند. برای نمونه، اضطراب، افسردگی، خودکشی و مسائل سلامت روان فرزندان کهنه‌سربازان (فورست،

ادواردز و دراگانوا^۱، (۲۰۱۸)، میزان بالای افسردگی مجروحان جنگی (الیوت و شوچوک^۲، ۱۹۹۵)، نرخ بالای اختلال اضطرابی در خانواده‌های جانبازان (هیوز^۳، ۲۰۰۹)، بروز واکنش‌هایی مانند ترس، کابوس، نقص در تمرکز، احساس گناه (ثابت^۴ و همکاران، ۲۰۰۸)، ایجاد خشونت و رفتارهای ضد اجتماعی در کودکان (کرم^۵ و همکاران، ۲۰۰۸)، موفقیت پایین‌تر و وضعیت نامناسب‌تر فرزندان خانواده‌های ایثارگر از نظر عزت نفس، سازگاری اجتماعی و تحمل پریشانی (لورافرد، فریدلندر و کریبی^۶، ۲۰۱۷)، تزلزل در شخصیت فرزندان به دلیل نوسان رفتار پدر به خصوص در مجروحان جنگی اعصاب و روان (جانسون^۷، ۱۹۹۰)، نسبت به سایر دانش‌آموزان، اختلالات روانی و رفتاری فرزندان خانواده‌های جانبازان به دلیل بالابودن سطح اضطراب و پرخاشگری از یک سو و وضعیت نه چندان مطلوب اقتصادی - اجتماعی این خانواده‌ها از سوی دیگر (احمدزاده و ملکیان، ۱۳۸۲)، و به گفته وفایی و روشن، پیشرفت تحصیلی، سازگاری اجتماعی و تحصیلی پایین‌تر دانش‌آموزان خانواده‌های شاهد نسبت به دانش‌آموزان عادی (اسماعیلی، ۱۳۹۴) از مهمترین مشکلات فرزندان خانواده‌های شهدا، جانبازان و ایثارگران در سطح ملی و بین‌المللی است. بنابراین، هر گونه اقدامی برای بهبود و ارتقای وضعیت کشورهای درگیر جنگ، اولویت‌بخشی به شناسایی و رفع مسائل و مشکلات این خانواده‌ها و فرزندان آن است.

منظر سوم، حضور گسترده کودکان و نوجوانان، چه به اجبار و چه به صورت داوطلبانه و به عنوان رزمنده، در جنگ‌هاست. برای مثال، در دوران هشت سال دفاع مقدس بیش از ۵۵۰ هزار نفر از دانش‌آموزان ایران به صورت داوطلبانه به دفعات به جبهه‌ها اعزام شدند که ۳۶۰۰۰ نفر از آن‌ها به درجه شهادت نائل شدند.^۸ بنابراین، ارائه خدمات به این کودکان و نوجوانان که آسیب‌های آن از

1. Forrest, Edwards & Daraganova
2. Elliott & Shewchuk
3. Hughes
4. Thabet
5. Karam
6. Lauraferd
7. Johnson

جنگ با آسیب‌های بزرگسالان قابل مقایسه نیست و لطامت جبران‌ناپذیری تا پایان عمر خواهند داشت (شنودا^۱ و همکاران، ۲۰۱۸)، بسیار مهمتر و اساسی‌تر است.

با استدلال‌های یادشده، تمامی کشورهای درگیر جنگ، بعد از اتمام آن اقدامات متعددی را در نظر گرفته‌اند که ارائه خدمات آموزشی و تربیتی از مهمترین آنهاست (راتری^۲ و همکاران، ۲۰۱۹؛ کیلام و دگر-وایت^۳، ۲۰۱۸؛ کینی، گراهام و ایکمن^۴، ۲۰۲۰) و با هدف آماده‌کردن آنها و خانواده‌هایشان برای ورود مجدد و موفقیت‌آمیز به زندگی اجتماعی ارائه می‌شوند (پرکینس^۵ و همکاران، ۲۰۲۰).

اگرچه کشورها برای قدردانی و حمایت از خانواده‌ها و فرزندان شهدا و جانبازان، جانبازان و رزمندگان جنگ‌های خود خدمات آموزشی و تربیتی متعددی ارائه می‌کنند، اما برخی از این خدمات خاص یک کشور بوده و برخی نیز در بین کشورهای مختلف مشترک است.

یقیناً هر کشور در نظر دارد بهترین و متنوع‌ترین خدمات خود را به قهرمانان خود و خانواده‌های آنها ارائه کند. یکی از روش‌های تحقق چنین خواسته‌ای، آگاهی و اشراف از اقدامات و عملکردهای کشورهای دیگر و بهره‌گیری از آنهاست. در حوزه خدمات آموزشی و تربیتی نیز همین وضعیت وجود دارد. بنابراین، سؤال اساسی این پژوهش این است که «در کشورهای مختلف، برای آموزش و یادگیری فرزندان شهداء و جانبازان، جانبازان و رزمندگان چه خدمات آموزشی و پرورشی ارائه می‌شود؟»

روش‌شناسی پژوهش

برای پاسخگویی به سؤالات پژوهش، از روش پژوهش تطبیقی استفاده شد. برای انجام پژوهش‌های تطبیقی، الگوهای مختلفی وجود دارد. یکی از الگوهای پرکاربرد در این زمینه، الگوی جرج بردی است. این الگو از چهار مرحله توصیف، تفسیر، همجواری و مقایسه تشکیل شده است. در مرحله

1. Shenoda
2. Rattray
3. Killam & Degges White
4. Kinney, Graham & Eakman
5. Perkins

توصیف پدیده‌های تحقیق بر اساس شواهد و اطلاعات یادداشت‌برداری و تدارک‌های کافی برای بررسی و نقادی در مراحل بعدی آماده می‌شود. در مرحله تفسیر اطلاعات جمع‌آوری شده در مرحله اول واری و تحلیل می‌شوند. در مرحله همجواری اطلاعاتی که در مرحله قبل آماده شد به منظور ایجاد چارچوبی برای مقایسه و تفاوت‌ها، طبقه‌بندی و در کنار هم قرار می‌گیرند و در نهایت، در مرحله مقایسه مسئله تحقیق با توجه جزئیات در زمینه شباهت و تفاوت‌ها و دادن پاسخ به سؤالات تحقیق بررسی و مقایسه می‌شوند (آقازاده، ۱۳۹۶). جامعه پژوهش شامل همه کشورهای بود که خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان شهدا، جانبازان و معلولان، کهنه‌سربازان و رزمندگان و خانواده‌های آنها ارائه می‌کردند که ۲۷ کشور شامل ایران، آلمان، روسیه، فرانسه، کرواسی، انگلیس، آذربایجان، ارمنستان، ژاپن، ویتنام، کره جنوبی، کره شمالی، چین، تایوان، هندوستان، پاکستان، تاجیکستان، ترکمنستان، عراق، کویت، لبنان، سوریه، الجزایر، لیبی، آمریکا، کانادا و استرالیا، به روش هدفمند انتخاب شدند. ملاک هدفمندی نیز عبارت بود از شرکت در جنگ جهانی دوم، شرکت در جنگ‌های اخیر و در دسترس بودن اطلاعات آنها. برای گردآوری اطلاعات از مشاهده و بررسی اسنادی استفاده شد. داده‌های پژوهش نیز از طریق تحلیل محتوا، فراوانی و درصد تحلیل شد.

یافته‌های پژوهش

متناسب با مراحل انجام پژوهش تطبیقی جرج بردی، یافته‌های پژوهش به شرح زیر است:

الف و ب) توصیف و تفسیر خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان شهدا، جانبازان و رزمندگان در کشورهای مختلف

با توجه به کشورهای نمونه، وضعیت ارائه خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان شهدا، جانبازان و رزمندگان، جانبازان و رزمندگان» به شرح زیر است:

جمهوری اسلامی ایران

وقوع جنگ تحمیلی ایران و عراق و تداوم آن به مدت ۸ سال سبب شد بسیاری از هم‌وطنان از

سراسر کشور در جبهه‌ها حضور یابند و به درجات رفیع شهادت، جانبازی، آزادگی و ایثارگری نائل شوند. از ابتدای سال‌های جنگ، ارائه خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان این خانواده‌ها به شکل‌های متعدد در اولویت قرار گرفت که شرح مختصر این اقدامات در زیر آورده شده است.

مدارس شاهد: نوع خاصی از مدارس دولتی هستند که امور آموزشی و پرورشی فرزندان خانواده‌های شهدا (رایگان)، جانبازان (بالای ۷۰ درصد رایگان)، آزادگان، رزمندگان و مدافعان حرم از پایه اول ابتدایی تا دوازدهم، به طور کامل بر عهده دارند (حسینی‌نسب و لطف‌الهی، ۱۳۹۰). مهم‌ترین تفاوت این مدارس با سایر مدارس در آن است که در این مدارس با حضور معلمان و مشاوران و مربیان پرورشی و مربی بهداشت، ساعات مکمل و فضای مناسب و برگزاری فوق برنامه‌های متعدد علمی، فرهنگی و همچنین، کادر اداری و آموزشی مجرب‌تر از مدارس دولتی، دانش‌آموزان از آرامش روحی برخوردارند و با ارائه خدمات آموزش و پرورشی متنوع گامی مهم در کشف و بروز استعدادها، دانش‌آموزان، تولید اندیشه و نوآوری، پژوهش محوری و تفکرگرایی، آینده‌نگری و آینده‌سازی، روحیه مشارکت محوری، تقویت روحیه خودباوری، عزتمندی آنها برداشته می‌شود (جهان‌تاب، ۱۳۹۷). همچنین، این مدارس سبب کاهش مشکلات اقتصادی خانواده‌های شاهد و ایثارگر در زمینه هزینه‌های تحصیلی فرزندانشان می‌شود (کیانی و کاکاوند، ۱۳۹۲).

طرح پراکنده: به مجموعه فعالیت‌ها و برنامه‌های آموزشی و پرورشی اطلاق می‌شود که به منظور تحقق فرمان بنیان‌گذار کبیر انقلاب، حضرت امام خمینی (ره) مبنی بر رسیدگی بهتر به امور فرهنگی دانش‌آموزان شاهد شهری و روستایی (فرزندان شهدا، آزادگان و جانبازان ۲۵ درصد و بالاتر)، در چارچوب ضوابط آموزش و پرورش کشور براساس دستورالعمل‌های ستاد مرکزی شاهد در مدارس غیر شاهد روزانه و شبانه‌روزی تحصیل می‌کنند (دستورالعمل طرح پراکنده شاهد). این خدمات عبارت‌اند از الف) کلاس‌های جبرانی برای رفع ضعف درسی دانش‌آموزان، ب) کلاس‌های پیشرفته (تقویتی) برای دانش‌آموزان مستعد با میانگین ۲۵، ۶۰ و ۱۰۰ ساعت برای هر دانش‌آموز، به ترتیب در دوره‌های ابتدایی، دوره‌های اول و دوم متوسطه (جهان‌تاب، ۱۳۹۷)

مدارس بزرگسالان ایثارگران: مداری برای ارائه خدمات آموزشی خاص به خانواده شهدا (فرزند، همسر، پدر، مادر)، جانبازان و آزادگان و خانواده آنان، رزمندگان و همسران آنان و بسیجیان برای پوشش نیروی مقاومت بسیج هستند که در ابتدا در قالب مجتمع رزمندگان در جبهه و پشت جبهه جنگ از سال ۱۳۶۱ راه اندازی شدند و سپس، اساسنامه آنها در سال ۱۳۶۹ به تصویب شورای عالی آموزش و پرورش رسید (دبیرخانه شورای عالی آموزش و پرورش، ۱۳۸۹). مهم ترین خدمات این نوع از مدارس شامل تحصیل رایگان، برخورداری از یک نوبت امتحانی بیشتر، امکان شرکت در آزمون پایه نهم بدون داشتن مدارک پایه های قبل و امکان شرکت در آزمون پایه ۱۲ با داشتن مدرک پایه نهم و دریافت مدرک دیپلم در صورت قبولی در آزمون است.

سهمیۀ ورود به دانشگاه های کشور: عبارت است از اعطای سهمیه ۴۰ درصدی ورود به دوره کارشناسی کلیه دانشگاه های دولتی و غیر دولتی و دستگاه های اجرایی، به فرزندان شهدا، جانبازان، آزادگان و رزمندگان دارای سابقه حداقل ۶ ماه حضور داوطلبانه در جبهه های جنگ و همچنین، سهمیه ۲۰ درصدی ورود به تحصیلات دانشگاه ها و مؤسسات آموزش عالی، بورس های تحصیلی داخل و خارج از کشور، به استناد ماده ۷۱ قانون جامع ایثارگران (۱۳۹۲) به شرط اخذ ۷۰ درصد نمره علمی آخرین نفر قبولی.

کمک هزینه های تحصیلی: عبارت است از تأمین و پرداخت هزینه های خدمات آموزشی طرح شاهد (کمک هزینه تحصیلی به دانش آموزان و دانشجویان شامل همسر و فرزندان شاهد، جانبازان ۲۵ درصد و بالاتر، آزادگان و خانواده های آنان) در برنامه های آموزش عمومی و سایر برنامه های آموزش عالی براساس ماده ۶۷ قانون جامع ایثارگران (۱۳۹۲).

دوره آموزشی فنی- حرفه ای: عبارت است از ایجاد مهارت شغلی برای یافتن شغل مناسب و افزایش سطح توانمندی های خانواده های شاهد و ایثارگر از طریق تأمین فضا و مکان مناسب برای آموزش مشمولین با هماهنگی سازمان فنی و حرفه ای برای دعوت از اساتید مجرب به منظور آموزش مشمولین، و برگزاری دوره های آموزشی، در سطح استان ها، باهدف رفع مشکلات فرهنگی و هنری و اشتغال جامعه ایثارگری و همچنین، تخفیف ۳۰ درصدی برای دوره های مختلف آموزشی در نظر گرفته می شود.

دوره‌های تربیتی و سازشی: عبارت است از دوره‌های رایگان ارائه خدمات مشاوره‌ای و هدایت تحصیلی توسط بنیاد شهید و آموزش و پرورش به منظور استعدادیابی، پیشگیری و اصلاح رفتار و هدایت و شغلی دانش‌آموزان شاهد و ایثارگر تا پایان دبیرستان به استناد آیین‌نامه اجرایی ماده ۶۷ قانون جامع ایثارگران.

کشورهای قاره اروپا

جنگ جهانی دوم و درگیری تمامی کشورهای قاره اروپا و ویرانی اکثر آن‌ها باعث شد، ارائه خدمات آموزشی به کودکان این کشورها، بلافاصله بعد از جنگ در اولویت دولت‌ها قرار گیرد که براساس هر کشور به شرح زیر است:

آلمان: آلمان نازی پایه‌گذار جنگ جهانی دوم و بزرگ‌ترین بازنده آن بود. بنابراین، بازماندگان جنگی بسیاری داشت و متحمل صدمات بسیاری شد که بزرگ‌ترین آن تجزیه به دو کشور آلمان شرقی و غربی بود. در تأیید این امر، لو ویچز کارشناس تاریخ علوم سیاسی دانشگاه هامبورگ (۲۰۰۹) اظهار می‌کند جنگ جهانی دوم ۵,۳۰۰,۰۰۰ کشته و ۲,۵ میلیون یتیم در آلمان و ۱۳ میلیون یتیم در اروپا برجای گذاشت. با پاگرفتن مجدد این کشور و تبدیل آن به یکی از قدرت‌های برتر اقتصادی و سیاسی دنیا، دلایل متعددی داشت که یکی از آن‌ها تسهیلات ویژه‌ای بود که به فرزندان قربانیان و مفقودان جنگی (به تعبیری تمامی دانش‌آموزان این کشور) اختصاص داد (سرایداران و همکاران، ۱۳۹۶). به بیانی دقیق‌تر، دولت آلمان شرایطی را اتخاذ کرد تا فرزندان بازماندگان معلول و دارای مشکلات جسمی، روحی و روانی جنگ، در مجتمع‌های شبانه‌روزی و نه پرورشگاه‌ها، به دور از خانواده و با شرایط بسیار عالی تحصیل و زندگی کنند و در صورت داشتن والد یا سرپرست مطمئن، پایان هفته به خانواده‌ها ملحق شوند (معدنی و پیرخائفی، ۱۳۹۱). البته براساس مشاهدات شخصی پژوهشگر و مصاحبه با مسئولان موزه آموزش و پرورش هامبورگ مشخص شد مدارس این کشور تا یکسال بعد از اتمام جنگ جهانی دوم تعطیل بوده و خدمات فوق‌پس از آن با حمایت و برنامه‌ریزی انگلیس ارائه شده است.

روسیه: شوروی سابق با تلفاتی حدود ۲۷ میلیون نفر (۸,۷ میلیون نظامی و ۱۹ میلیون غیر نظامی

و زخمی یا کشته شدن یک‌چهارم مردم کشور، بیشترین آسیب را از جنگ جهانی دوم دید (پولی^۱، ۲۰۰۳). بنابراین، هر اقدامی برای آموزش و یادگیری دانش‌آموزان این کشور، شامل خدمات آموزشی به فرزندان بازماندگان از جنگ می‌شود. این خدمات عبارت بود از کمک‌هزینه تحصیلی، دوره کارورزی رایگان (معدنی و پیرخائفی، ۱۳۸۱)، ورود و تحصیل رایگان کهنه‌سربازان، همسران و فرزندان آن‌ها در رشته‌های تحصیلی مورد علاقه خود در دانشگاه‌ها، ارائه برنامه مشاوره‌ای، برگزاری دوره‌های آمادگی ورود به دانشگاه، مدرک دیپلم حرفه‌ای و تکنیکی، آموزش کارآفرینی برای ایجاد یا توسعه کسب و کارهای کوچک. علاوه بر آن معلولین جنگی از خدمات آموزشی بیشتری شامل ۱. پذیرش بدون کنکور در دانشگاه‌ها و آموزشگاه‌های فنی دولتی. ۲. پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی به دانشجویان از سوی دولت. ۳. دوره‌های آموزش کارآفرینی و کارآموزی برای ایجاد یا توسعه کسب و کارهای کوچک. ۴. کارآموزی مجانی در محل کار و در کلاس برای ارتقای مهارت کار با حفظ ۱۰۰ درصد حقوق طی تمام دوره آموزش برخوردار بودند (مروت و نظری، ۱۴۰۰).

فرانسه: این کشور سابقه جنگ‌های متعدد را دارد و تنها در قرن بیستم تجربه دو جنگ جهانی را داشته است. فرانسه از کشورهایی است که پیشرفته‌ترین قوانین و تدابیر لازم برای حمایت از آسیب‌دیدگان وطن و افرادی را که برای اعتلای آن سرزمین جان خود را از دست داده‌اند، ارائه می‌دهد (سرایداران و همکاران، ۱۳۹۶). تدوین برنامه‌های آموزشی-تحصیلی و پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی برای همسران و فرزندان کهنه‌سربازان و همسران، فرزندان و فرزندخواندگان قربانیان جنگ، برگزاری دوره‌های آمادگی ورود به دانشگاه و آموزش فنی و حرفه‌ای و کارآموزی با اعطای مدرک دیپلم فنی و حرفه‌ای، دوره آمادگی برای ورود به دانشگاه، دوره‌های مکاتبه‌ای و دوره‌های منتج به گواهینامه یا مدرک دیپلم و برای نظامیان و کهنه‌سربازان برای گذار موفقیت‌آمیز از زندگی نظامی به زندگی مدنی از مهم‌ترین اقدامات در حوزه آموزش و یادگیری است، با این همه، در این کشور برای معلولین جنگی سهمیه خاصی برای ورود به دانشگاه‌ها در نظر گرفته نشده است (مروت و نظری، ۱۴۰۰).

کرواسی: کرواسی از کشورهایی است در آن، در بین سال‌های ۱۹۴۱ تا ۱۹۴۵، بیش از ۲۰۰ هزار نفر از صرب‌ها، کولی‌ها و یهودیان، توسط جبهه انقلابی کرواسی که طرفدار نازی‌ها بود و حدود ۵۰,۰۰۰ الی ۶۸,۰۰۰ نفر از مردم بوسنیایی و مردم کروات توسط چتیک‌های ناسیونالیست صرب کشته شدند (ویکیپدیا دانشنامه آزاد). دولت کرواسی پس از جنگ برای بازماندگان از کشته‌شدگان و همچنین، کهنه‌سربازان این کشور در حوزه آموزش و یادگیری خدمات متعددی ارائه کرد که عبارت‌اند از امکان بهره‌مندی از تحصیل مستقیم در مدارس و دانشگاه‌ها به شرط دارا بودن شرایط علمی، دریافت کتب درسی به صورت رایگان، اولویت استفاده از خوابگاه دانشجویی و بورسیه شدن توسط دولت.

انگلیس: این کشور مانند دیگر کشورهای اروپایی صدمات جبران‌ناپذیری از جنگ جهانی دوم دیدند. بر این اساس، دولت و آژانس امور کهنه‌سربازان انگلیس برنامه‌ها و خدمات آموزشی متعددی را برای کهنه‌سربازان، فرزندان و فرزندخوانده‌های سربازان کشته‌شده در جنگ ارائه کردند که شامل کمک‌هزینه، مقرری ماهانه و تحصیل نیمه‌رایگان و رایگان به سربازان برای هزینه برای آموزش فرزندان ۸ تا ۱۸ سال خود، تحصیل رایگان و نیمه‌رایگان کودکان زیر ۶ سال از مهد کودک کودکان، برگزاری دوره‌های آمادگی ورود به دانشگاه، دوره مدرک دیپلم فنی و حرفه‌ای، دوره‌های آموزش کارآفرینی برای ایجاد یا توسعه کسب و کارهای کوچک و کارآموزی یا برنامه‌های آموزش خوداشتغالی برای کهنه‌سربازان و همسر و فرزندان آن‌ها بود (محمدی الموتی، ۱۳۸۸). علاوه بر آن، این آژانس برای آموزش و تحصیل کهنه‌سربازان معلول و مجروح نیز برنامه‌های خاصی شامل پذیرش بدون کنکور در دانشگاه‌ها و آموزشگاه‌های فنی دولتی، پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی به دانشجویان از سوی دولت و کارآموزی مجانی در محل کار و در کلاس برای ارتقای مهارت کار با حفظ ۱۰۰ درصد حقوق طی تمام دوره آموزش اجرا کرد (مروت و نظری، ۱۴۰۰).

آذربایجان: این کشور با بیش از ۸ میلیون نفر جمعیت حدود ۷۰۰۰ معلول جنگی و یک میلیون آواره (از جنگ جهانی دوم و جنگ‌های اخیر آذربایجان و ارمنستان) دارد؛ بنابراین، دولت برنامه‌های مختلفی برای حمایت از فرزندان سربازان کشته‌شده در جنگ، فرزندخوانده‌ها و یا وابستگان آن‌ها

دارد که شامل مقرری ماهانه، تحصیل نیمه‌رایگان و رایگان، استفاده رایگان و نیمه‌رایگان کودکان زیر شش از مهدکودک‌ها و پرداخت هزینه تحصیلی به کهنه‌سربازان پذیرفته‌شده در آزمون ورودی دانشگاه‌ها می‌شود (سرایداران و همکاران، ۱۳۹۶).

ارمنستان: ارمنستان از جمهوری‌های تازه‌استقلال‌یافته شوروی سابق است که اگرچه معلولان و بازماندگانی از جنگ جهانی دوم دارد، اما پس از استقلال بر اثر اختلافات منطقه‌ای و ارضی با آذربایجان درگیری‌های خونینی داشته است. در این راستا، دولت برای بازماندگان درگیری‌های اخیر تمهیدات و امکاناتی اندیشیده است.^۱ از جمله خدمات آموزشی دولت ارمنستان به بازماندگان از جنگ می‌توان به موارد زیر اشاره کرد: ۱. پذیرش بدون کنکور در مؤسسات آموزش عالی دولتی، ۲. امتیازات ویژه‌ای برای تحصیل در خارج از کشور (ضیایی، ۱۳۹۱).

قاره آسیا

ژاپن: مانند آلمان در اروپا، ژاپن در آسیا نیز، اصلی‌ترین بازنده جنگ جهانی دوم بود. نابودی کامل دو شهر ناکازاکی و هیروشیما در اثر بمباران اتمی و کشته‌شدن بیش از ۱۴۰ هزار نفر فقط در هیروشیما و هزاران کشته و بازمانده جنگ در شهرهای دیگر، این کشور را به یکی از کشورهای دارای بالاترین نرخ جان‌باختگان و بازماندگان تبدیل کرده است. یکی از اقدامات اصلی این کشور، ارائه خدمات آموزشی و تحصیلی به بازماندگان از این جنگ است که توسط دپارتمان امور کهنه‌سربازان ژاپن پیگیری می‌شود و شامل برگزاری برنامه‌ها و دوره‌های مختلف آموزشی، پرداخت مستمری به همسران و فرزندان (زیرسن قانونی) و همچنین، فرزندان بالغ دارای معلولیت دائمی است (معدنی و پیرخائفی، ۱۳۸۱). مشاهدات شخصی پژوهشگر از موزه ملی جنگ هیروشیما نیز نشان می‌دهد در این کشور، مانند آلمان، کودکان بازمانده از جنگ تا یکسال به دلیل فقر و نداشتن سرپناه و ویرانی شهر، از آموزش و یادگیری دور بودند و خدمات خاصی دریافت نکردند.

ویتنام: جنگ طولانی‌مدت ویتنام با ایالات متحده و به تبع وجود جان‌باختگان و بازماندگان متعدد این جنگ، سبب شد انجمن رزمندگان ویتنام وظیفه مشارکت در فراهم نمودن آموزش و

۱. برگرفته از <https://navideshahed.com/fa/news/35215>

پرورش نسل جوان و ایجاد توانایی لازم در آنان به منظور دفاع از امنیت ملی را نیز بر عهده بگیرد. از جمله ادامه تحصیل رزمندگان در مقاطع عالی، امتیازات ویژه گزینش، بورسیه، کمک مالی، پذیرش در دانشکده‌های دولتی و خصوصی از طریق امتحان، رده‌های آزاد برای آنان و فرزندان‌شان، مهارت و تکنیک‌های تخصصی، بورس تحصیلی و کمک مالی به فرزندان رزمندگان تهیدست و واجد شرایط (مروت و نظری، ۱۴۰۰).

کره جنوبی: جنگ‌های کره با ژاپن و کره شمالی باعث شده است این کشور نیز بازماندگان و ایثارگرانی داشته باشد که آمار آن‌ها در سال ۱۹۹۱ رقمی بالغ بر ۱۷۴۸۹۶ نفر بود. این کشور خدمات مختلفی مانند پرداخت شهریه ورودی و پرداخت تمام هزینه‌های تحصیلی در مدارس و دانشگاه‌ها در نظر گرفته و ارائه می‌کنند (ضیایی، ۱۳۹۱).

کره شمالی: کره شمالی نیز بعد از جنگ‌های شبه‌جزیره کره و درگیری‌های بعدی بازماندگانی از این جنگ‌ها خدمات آموزشی و تربیتی متعددی ارائه می‌کند که کمک‌هزینه‌های آموزشی شامل، شهریه تحصیلی و ایجاد امکانات آموزشی برای بازماندگان تا مرحله دانشگاه، معافیت شهریه در مقاطع تحصیلی دبیرستان و دانشگاه، پرداخت بورسیه از مهم‌ترین آن‌هاست (معدنی و پیرخانی، ۱۳۸۱).

چین: جنگ چین با ژاپن در جنگ جهانی دوم و تایوان، کره جنوبی، ویتنام و دیگر کشورها سبب تشکیل بازماندگان و ایثارگران جنگ در این کشور شده است. در این کشور، سازمان امور کهنه‌سربازان وظیفه خدمات‌رسانی به خانواده‌های بازماندگان از جنگ و کهنه‌سربازان آن را بر عهده دارد. از جمله برنامه‌های آموزشی نگارش و دوره‌های مکاتبات و نامه‌نگاری، دوره‌هایی منجر به گواهینامه یا مدرک دیپلم از مدرسه‌های حرفه‌ای یا تکنیکی، دوره‌های آمادگی موردنیاز برای ورود به دانشگاه، کارآموزی یا برنامه‌های آموزش شغلی، دوره‌های آموزش کارآفرینی از این برنامه‌ها هستند (ضیایی، ۱۳۹۱).

تایوان: جنگ تایوان با چین و سرمایه‌گذاری این کشور در حمایت از رزمندگان خود سبب شده است بیش از یک میلیون و ۶۷۰ هزار نفر از خانواده آنان نیز تحت پوشش خدمات کمیسیون امور

رزمندگان، با خدماتی مانند مراقبت از کودکان، بزرگسالان، یتیمان و معلولان قرار گیرند. در ارتباط با خدمات آموزشی کمیسیون امور رزمندگان، ادامه تحصیل رزمندگان را در مقاطع عالی تشویق و مساعدت می‌کند و بر این اساس، امتیازات ویژه گزینش، بورسیه، کمک مالی، پذیرش در دانشکده‌های دولتی و خصوصی از طریق امتحان، کلاس‌های آزاد برای مهارت‌آموزی و یادگیری تکنیک‌های تخصصی را ارائه می‌دهد. به علاوه، بورس تحصیلی و کمک مالی نیز به فرزندان رزمندگان واجد شرایط اعطا می‌شود (دارپاپور، کتابی و طالبی، ۱۳۷۷).

هندوستان: نیروهای مسلح هند در عملیات نظامی متعددی چون جنگ با پاکستان ۱۹۴۷، ۱۹۶۵ و ۱۹۷۱، جنگ با نیروهای پرتغالی، جنگ با چین، حادثه چولا ۱۹۶۷، ۱۹۸۷ چین، جنگ طلبان هند، جنگ کارگیل و درگیری سیاچن شرکت داشته‌اند. بنابراین، قربانیان و بازماندگان متعددی از این جنگ‌ها دارد پذیرش فرزندان قربانیان جنگ در دانشکده‌های فنی، مهندسی و پزشکی به منظور تحصیلات تکمیلی از مهمترین آن‌هاست (معدنی و پیرخائفی، ۱۳۸۱).

پاکستان: پاکستان کشوری دارای ثبات سیاسی ضعیف است که در سال‌های اخیر این امر بیشتر شده است. درگیری اصلی این کشور با هند بر سر مسأله کشمیر است. بر این اساس، خدمات مختلفی به خانواده‌های این افراد و بازماندگان از جنگ ارائه می‌کند که تحصیل رایگان همسر و فرزندان شهدا و جانبازان از ابتدایی تا مدارج عالی همچنین از مهمترین آن‌هاست (معدنی و پیرخائفی، ۱۳۸۱).

تاجیکستان: عضویت تاجیکستان در شوروی سابق و مشارکت جدی آن در جنگ جهانی دوم، باعث شده است در این کشور «وزارت حفاظت اجتماعی اهالی جمهوری تاجیکستان» مسئولیت حمایت اجتماعی از معلولان و بازماندگان از جنگ را بر عهده بگیرد. خدمات آموزشی تاجیکستان به همسر و فرزندان جانبازان، تحصیل تا مدارج عالی به طور مجانی و خدمات آموزشی رایگان برای معلولین و جانبازان بنا بر درصد جانبازی از مهمترین این خدمات هستند (مروت و نظری، ۱۴۰۰).

ترکمنستان: بر پایه آمارهای اعلام شده، نزدیک به هفتصد هزار نفر از مردم ترکمنستان در جریان

جنگ جهانی شرکت داشته‌اند. درباره تعداد کشته‌شدگان ترکمن در این جنگ آمارهای متفاوتی از ۲۵۰ هزار تا ۴۰۰ هزار نفر ذکر می‌شود. دولت ترکمنستان در سال ۲۰۰۰ میلادی با صدور مصوبه‌ای تمامی کشته‌شدگان این جنگ و بازماندگان آن را «قهرمان ملی ترکمنستان» اعلام کرده (مروت و نظری، ۱۴۰۰) و خدمات مختلفی برای آن‌ها ارائه می‌کند که برنامه‌های آموزشی، پذیرش بدون کنکور در مراکز آموزش عالی و متوسطه ویژه حرفه‌های دولتی و پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی از سوی دولت از عمده‌ترین آن‌هاست (ضیایی، ۱۳۹۱)

عراق: ایران خاطره جنگ هشت ساله با عراق را در حافظه تاریخی خود ثبت کرده است. عراق در راستای حفظ روحیه سربازان خود در طول جنگ تلاش بسیاری نمود و پس از کشته‌شدن سربازان نیز امتیازاتی برای آنان در نظر گرفته است که شامل خدمات حقوق و مزایا، خدمات آموزشی، امتیاز واگذاری خودرو و دیگر خدمات ویژه عمومی بود (دنیای اقتصاد، ۸۳/۱۱/۲۱). علاوه بر آن، خدمات فرهنگی و آموزشی دیگری هم ارائه کرد که عبارت بودند از پذیرش فرزندان، همسران و برادران کشته‌شدگان تحت تکفل قانونی آن‌ها بدون کنکور و شرط معدل در دانشگاه‌ها و دانشکده‌های فنی، پرداخت هزینه اسکان و غذای آن‌ها، امکان تحصیل در سال سوم، در صورت مردودی ۲ سال پشت سرهم فرزندان و برادران کشته‌شده یا اسیر و مفقودالایر (ضیایی، ۱۳۹۱).

کویت: تجاوز عراق به خاک کویت برای این کشور آنقدر غافلگیرانه بود که مجبور شد برای دفاع از خودش، از سربازان کشورهای دیگر هم کمک بگیرد. این کشور به تمامی سربازانی که برای کویت جنگیدند به همراه همسر و فرزندان، تابعیت کویتی می‌دهد. بازماندگان جنگی در این کشور از تسهیلاتی مانند مسکن و خدمات آموزشی، درمانی رایگان و... استفاده می‌کنند (شاوردی، ۱۳۸۷). از مهم‌ترین خدمات آموزشی این کشور، تأسیس مرکزی به نام «مکتب‌الشهید» که توسط دیوان دولتی سرپرستی می‌شود، امور فرهنگی فرزندان شهدا را از ابتدای تحصیل تا دانشگاه برعهده دارد. (معدنی و پیرخائفی، ۱۳۸۱).

لبنان: جنگ‌های متعدد لبنان با رژیم اشغالگر فلسطین بازماندگان و جانبازان متعددی داشته است. بنابراین، وزارت کار لبنان برنامه‌های آموزشی مختلفی را در نظر گرفته است. این برنامه آموزشی

شامل مدارس فنی و یا حرفه‌ای آموزش نگارش و دوره‌های مکاتبات و نامه‌نگاری و نیز دوره‌های آموزش کامپیوتر، کارآفرینی یا برنامه‌های حین آموزش اشتغال، دوره‌های مکاتبه‌ای، دوره‌های تدریس خصوصی، دوره‌های مورد نیاز برای تکمیل برنامه تحصیل، پذیرش بدون کنکور در دانشگاه‌ها و آموزشگاه‌های فنی دولتی و پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی به دانشجویان از سوی دولت است (مروت و نظری، ۱۴۰۰)

سوریه: جنگ‌های مداوم با رژیم اشغالگر فلسطین در دهه‌های گذشته و جنگ‌های داخلی این کشور با داعش و نیروهای مخالف دولت در دهه اخیر لطمات جبران‌ناپذیری به این کشور، آثار و بناهای تاریخی و غیره وارد کرد، که فقط در جنگ با داعش، بیش از ۵۱۱۰۰۰ نفر کشته، میلیون‌ها تن زخمی و بیش از ۱۲ میلیون نفر آواره شدند (ویکی پدیا دانشنامه آزاد). بنابراین، ارائه خدمات آموزشی و تربیتی به خانواده‌های این افراد از مهمترین کارهای این کشور است که شامل دوره کارآموزی در محل کار، دوره ارتقای مهارت کار با حفظ ۱۰۰ درصد حقوق، پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره و پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی از مهمترین آنهاست (ضیایی، ۱۳۹۱).

قاره آفریقا

الجزیر: جنگ استقلال الجزایر با فرانسه (۱۹۵۴ الی ۱۹۶۲) که به حضور ۱۳۰ ساله استعمار فرانسه خاتمه داد (علوی و رضوان‌طلب، ۱۳۹۲) تلفات متعددی داشت که حدود ۶۰۰۰۰ نظامی و یک میلیون غیر نظامی برآورد می‌شود از مهمترین خدمات آنها می‌توان سوادآموزی سربازان و نظامیان، کمک‌هزینه تحصیلی برای ارتقای همسران و فرزندان شهدا برای ورود در دانشگاه، کمک‌هزینه تحصیلی، آموزش‌های مدارس حرفه‌ای یا فنی، کارآفرینی یا برنامه‌های آموزش ضمن اشتغال، دوره‌های مکاتبه‌ای، دوره‌های تدریس خصوصی، دوره‌های آموزش مهارت‌های فنی اشاره کرد. در این کشور همچنین، برای معلولین جنگی در مقایسه با کهنه‌سربازان خدمات آموزشی بیشتری ارائه می‌کنند که شامل پذیرش بدون کنکور در دانشگاه‌ها و آموزشگاه‌های فنی دولتی، پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی به دانشجویان از سوی دولت، اشاره کرد (مروت و نظری، ۱۴۰۰).

لیبی: جنگ استقلال لیبی از ایتالیا و همچنین جنگ‌های داخلی مختلف و در پی آن وجود جانبازان و بازماندگان مختلف جنگی باعث شد در این کشور نیز امکانات متعددی برای جانبازان و بازماندگان این جنگ‌ها در نظر گرفته شود. اولویت داشتن پذیرش فرزندان شهدا در مؤسسات علمی و دانشگاهی، پرداخت تمامی مبالغ و هزینه های تحصیلی فرزندان شهدا و جانبازان، پرداخت حقوق و مزایا به خانواده‌های شهدا از عمده‌ترین آنهاست (ضیایی، ۱۳۹۱)

قاره آمریکا

ایالات متحده آمریکا: ایالات متحده آمریکا تاکنون درگیر حدود ۴۰ جنگ کوچک و بزرگ از قبیل جنگ جهانی دوم، جنگ ویتنام، جنگ خلیج فارس، جنگ عراق، جنگ افغانستان و غیره را تجربه کرده و نسبت به سایر کشورها مدت طولانی‌تری در جنگ بوده است. با این تفاوت که بخش عمده‌ای از عملیات جنگی آمریکا در خارج از خاک این کشور و در قالب دفاع از منافع آمریکا صورت گرفته است (سرایداران و همکاران، ۱۳۹۶). بنابراین، سازمان کهنه‌سربازان آمریکایی حمایت‌های آموزشی متعددی از وابستگان (همسر، کودکان، فرزندان خوانندگان) نظامیان کشته‌شده و کهنه‌سربازان کرده است که پذیرش بدون کنکور در مؤسسات آموزش عالی دولتی، اضافه کردن ۵ درصد نمره جبرانی برای ورود به دانشگاه‌های غیردولتی فرزندان جانبازان و نظامیان و امتیازات ویژه برای تحصیل در خارج از کشور از مهم‌ترین آنهاست.^۱

کانادا: اگرچه کشور کانادا جنگ مستقیمی با هیچ کشوری نداشته است، اما مشارکت فعال آن در در جنگ‌های مختلف از قبیل جنگ جهانی دوم، افغانستان، ویتنام، کره و غیره سبب شده است سربازان زیادی را از دست بدهد و مانند دیگر کشورها تسهیلاتی آموزشی متعددی مانند برگزاری دوره‌های مشاوره، و آموزش برای به دست آوردن شغل مناسب، کمک برای یافتن شغل مناسب و همراهی فرد تا زمانی که او بتواند در شغل خود مهارت لازم را به دست آورد، پرداخت مقرری ماهانه برای آنها و خانواده هایشان داشته باشد (سرایداران، ۱۳۹۶).

۱. برگرفته از <https://navidshahed.com/fa/news/35215>

قاره اقیانوسیه

استرالیا: استرالیا نیز به دلیل حضور و مشارکت فعال در جنگ جهانی دوم و دیگر جنگ‌ها مانند جنگ عراق، افغانستان، کره، ویتنام، خلیج فارس و غیره کشته‌شدگان، معلولان، کهنه‌سربازان و بازماندگان متعددی از جنگ داشته است (یادبود جنگ استرالیا، ۲۰۲۲). بنابراین، برای خانواده‌های سربازان و معلولین و کشته‌شدگان از جمله همسر و فرزندان، فرزندخوانده‌های (کمتر از ۱۶ سال) سربازان و کشته‌شدگان جنگ خدمات آموزشی و تحصیلی متعددی فراهم کرده است که تسهیلات تحصیل رایگان، امکانات سکونتی، مشاوره و راهنمایی تحصیلی از عمده‌ترین آن‌هاست (مروت و نظری، ۱۴۰۰).

ج) همجواری خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان در کشورهای مختلف

جدول ۱. خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان در کشورهای مختلف

ردیف	نام کشور	شرح خدمات
۱	ایران	<ul style="list-style-type: none"> - مدارس شاهد (تحصیل رایگان، کلاس کنکور) - طرح پراکنده (کلاس‌های خصوصی، مشاوره تحصیلی و سازشی و کمک هزینه تحصیلی) - مدارس بزرگسالان ایثارگران - سهمیه ورود به دانشگاه‌های کشور - کمک‌های مالی و پرداخت هزینه تحصیلی - دوره آموزشی فنی-حرفه‌ای - آموزش دوره‌های تربیتی، مشاوره‌ای و سازشی
۲	آلمان	<ul style="list-style-type: none"> - تأسیس مجتمع‌های شبانه‌روزی مجهز به بهترین امکانات رفاهی و آموزشی
۳	روسیه	<ul style="list-style-type: none"> - پذیرش بدون کنکور در دانشگاه‌ها و آموزشگاه‌های فنی دولتی - پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی - کارآموزی مجانی در محل کار و در کلاس - دوره‌های آموزش کارآفرینی و کارآموزی برای ایجاد یا توسعه کسب و کارهای کوچک
۴	فرانسه	<ul style="list-style-type: none"> - پرداخت هزینه‌های آموزش فنی و حرفه‌ای و کارآموزی - دوره آمادگی برای ورود به دانشگاه - دوره‌های مکاتبه‌ای - دوره‌های منتج به گواهینامه یا مدرک دیپلم

ردیف	نام کشور	شرح خدمات
۵	کرواسی	- بهره‌مندی از تحصیل مستقیم در مدارس و دانشگاه‌ها - دریافت رایگان کتب درسی - بورسیه تحصیلی توسط دولت
۶	انگلیس	- تحصیل رایگان و پرداخت کمک‌هزینه آموزش فرزندان - دیپلم از مدارس فنی و حرفه‌ای - پذیرش بدون کنکور در دانشگاه‌های دولتی - دوره‌های آموزش کارآفرینی و کارآموزی برای ایجاد یا توسعه کسب و کارهای کوچک - کارآموزی یا برنامه‌های آموزش خوداشتغالی برای کهنه‌سربازان و همسر و فرزندان
۷	آذربایجان	- کمک مالی و پرداخت هزینه پذیرفته‌شدگان در دانشگاه‌ها - استفاده رایگان تحصیل فرزندان
۸	ارمنستان	- پذیرش بدون کنکور در مؤسسات آموزش عالی - امتیاز ویژه تحصیل در خارج از کشور
۹	ژاپن	- نگهداری به صورت جمعی در مکان‌هایی برای زندگی و آموزش - برگزاری برنامه‌ها و دوره‌های مختلف آموزشی مورد نیاز
۱۰	ویتنام	- کلاس‌های آزاد برای افراد و فرزندانشان برای تحصیل آموزش مهارتی - بورس تحصیلی و فرزندان رزمندگان تهیدست - امتیاز ویژه برای پذیرش در دانشکده‌های دولتی و خصوصی از طریق امتحان - کمک مالی تحصیلی
۱۱	کره جنوبی	- معافیت از پرداخت شهریه ورودی و سایر هزینه‌های تحصیلی (متوسطه و دانشگاه) - پرداخت بورسیه تحصیلی خارج از کشور
۱۲	کره شمالی	- کمک‌هزینه تحصیلی (شهریه تحصیلی) - معافیت شهریه در مقاطع تحصیلی دبیرستان و دانشگاه. - بورسیه تحصیلی - اختصاص سهمیه ورودی به بخش‌های دولتی و خصوصی دانشگاه
۱۳	چین	- دوره‌های منتج به گواهینامه یا مدرک دیپلم - دوره‌های مکاتبه‌ای تحت شرایط خاص - دوره‌های آمادگی برای ورود به دانشگاه - دوره‌های آموزش کارآفرینی و کارآموزی برای ایجاد یا توسعه کسب و کارهای کوچک
۱۴	تایوان	- امتیاز ویژه برای، پذیرش در دانشکده‌های دولتی و خصوصی از طریق امتحان - کلاس‌های آزاد برای مهارت‌آموزی و یادگیری تکنیک‌های تخصصی - اعطای بورس تحصیلی - کمک‌های مالی - آموزش‌های مهارتی و تخصصی

ردیف	نام کشور	شرح خدمات
۱۵	هندوستان	- پذیرش در دانشکده‌های فنی، مهندسی و پزشکی
۱۶	پاکستان	- خدمات آموزشی رایگان تا مدارج عالی برای همسر و فرزندان شهدا
۱۷	تاجیکستان	- خدمات آموزشی رایگان تا مدارج عالی برای همسر و فرزندان شهدا - خدمات آموزش رایگان به معلولین و جانبازان بنا بر درصد جانبازی
۱۸	ترکمنستان	- پذیرش بدون کنکور در مراکز آموزش عالی و متوسطه ویژه حرفه‌ای دولتی. - پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی
۱۹	عراق	- پذیرش بدون کنکور در دانشگاه - امکان تحصیل پس از ۲ بار مردودی
۲۰	کویت	- پیگیری امور فرهنگی فرزندان شهدا از ابتدای تحصیل تا دانشگاه توسط «مکتب‌الشهدا»
۲۱	لبنان	- پذیرش بدون کنکور در دانشگاه‌های دولتی - تحصیل در مدارس حرفه‌ای یا فنی و کارآفرینی - دوره‌های مکاتبه‌ای - دوره‌های تدریس خصوصی - دوره‌های آزاد آموزش مهارت‌های فنی و حرفه‌ای
۲۲	سوریه	- پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره. - پرداخت کمک‌هزینه تحصیلی دوره کارآموزی
۲۳	الجزایر	- کمک‌هزینه تحصیلی - دوره‌های تدریس خصوصی - دوره‌های مکاتبه‌ای - آموزش در مدارس فنی، حرفه‌ای و کارآفرینی - پذیرش بدون کنکور در دانشگاه‌ها و آموزشگاه‌های فنی دولتی
۲۴	لیبی	- اولویت در پذیرش فرزندان شهدا در مؤسسات علمی و دانشگاهی - پرداخت هزینه‌های تحصیلی فرزندان شهدا و جانبازان
۲۵	آمریکا	- پذیرش بدون کنکور در مؤسسات آموزش عالی دولتی - اضافه‌کردن ۵ درصد نمره جبرانی برای ورود به دانشگاه‌های غیر دولتی - امتیازات ویژه‌ای برای تحصیل در خارج از کشور
۲۶	کانادا	- برگزاری دوره‌های مشاوره‌ای - آموزش شغلی برای یافتن شغل
۲۷	استرالیا	- تسهیلات تحصیل رایگان - امکانات سکونت برای فرزندان و اعضای خانواده دور از محل زندگی - مشاوره و راهنمایی تحصیلی

د) مقایسه خدمات آموزشی و پرورشی به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان در کشورهای مختلف و تعیین شباهت و تفاوتها

همان‌طور که در بیان شد، کشورها خدمات آموزشی مختلفی را برای خانواده‌های جانبازان، معلولان و کهنه‌سربازان و خانواده‌های آنها خود در نظر می‌گیرند. مقایسه این خدمات از چند منظر انجام‌شدنی است. منظر اول، تعداد خدمات ارائه در هر کشور و رتبه‌بندی کشورها براساس تعداد خدمات، منظر دوم فراوانی ارائه هر یک از خدمات در تمامی کشورهای مورد مقایسه و منظر سوم، اهمیت و کیفیت خدمات ارائه‌شده از نظر تخصیص منابع ملی، انسانی، تجهیزات و امکانات و غیره است. بر این اساس، یافته‌های این بخش به شرح زیر است:

تعداد و تنوع خدمات ارائه‌شده در هر کشور

جدول ۲. تعداد خدمات آموزشی و پرورشی ارائه‌شده به فرزندان شهدا، جانبازان و رزمندگان در کشورهای مختلف

ردیف	کشور	فراوانی	درصد	ردیف	کشور	فراوانی	درصد	ردیف	کشور	فراوانی	درصد
۱۹	سوریه	۲	۲۵	۱۰	کره شمالی	۴	۵	۱	ایران	۷	۸۵
۲۰	لیبی	۲	۲۵	۱۱	استرالیا	۳	۳۷۵	۲	لبنان	۵	۶۲۵
۲۱	آذربایجان	۲	۲۵	۱۲	آمریکا	۳	۳۷۵	۳	تایوان	۵	۶۲۵
۲۲	ارمنستان	۲	۲۵	۱۳	کرواسی	۳	۳۷۵	۴	انگلیس	۵	۶۲۵
۲۳	ژاپن	۲	۲۵	۱۴	کانادا	۲	۲۵	۵	الجزایر	۵	۶۲۵
۲۴	آلمان	۱	۱۲۵	۱۵	کره جنوبی	۲	۲۵	۶	ویتنام	۴	۵
۲۵	هندوستان	۱	۱۲۵	۱۶	تاجیکستان	۲	۲۵	۷	روسیه	۴	۵
۲۶	پاکستان	۱	۱۲۵	۱۷	ترکمنستان	۲	۲۵	۸	فرانسه	۴	۵
۲۷	کویت	۱	۱۲۵	۱۸	عراق	۲	۲۵	۹	چین	۴	۵
	جمع خدمات	۸۰	۱۰۰								

براساس یافته‌های جدول ۲، بیشترین فراوانی ارائه خدمات آموزش و پرورشی به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان به کشورهای ایران، لبنان، تایوان، انگلیس و الجزایر و کمترین میزان به کشورهای کویت، پاکستان، هندوستان، آلمان اختصاص دارد.

فراوانی ارائه هر یک از خدمات در تمامی کشورهای مورد مقایسه

جدول ۳. فراوانی هر یک از خدمات آموزشی و پرورشی ارائه شده به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان در

کشورهای مختلف

ردیف	خدمت	فراوانی	درصد	کشورها
۱	پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره.	۱۱	۱۳٫۷۵	انگلیس/لبنان/ارمنستان/ترکمنستان/هندوستان/عراق/سوریه/الجزایر/آمریکا/روسیه/کرواسی
۲	کمک‌های مالی و پرداخت هزینه تحصیلی	۱۰	۱۲٫۵	تایوان/الجزایر/سوریه/ترکمنستان/کره شمالی/فرانسه/ایران/روسیه/آذربایجان/ویتنام
۳	خدمات آموزشی رایگان تا مدارج عالی برای همسر و فرزندان شهدا و جانبازان	۱۰	۱۲٫۵	ایران/انگلیس/آذربایجان/کره شمالی/پاکستان/تاجیکستان/استرالیا/کره جنوبی/لیبی/کویت
۴	امتیازات ویژه‌ای تحصیل در خارج از کشور (بورسیه)	۷	۸٫۷۵	کره شمالی/کره جنوبی/تایوان/ویتنام/ارمنستان/کرواسی/آمریکا
۵	سهمیۀ ورود به دانشگاه‌های کشور	۵	۶٫۲۵	ایران/ویتنام/کره شمالی/تایوان/لیبی
۶	تحصیل در مدارس حرفه‌ای یا فنی و کارآفرینی	۴	۵	ایران/لبنان/انگلیس/الجزایر
۷	کلاس‌های آزاد آموزش مهارتی- فنی و حرفه‌ای تخصصی	۴	۵	ایران/ویتنام/لبنان/تایوان
۸	دوره‌های آموزش کارآفرینی و کارآموزی برای ایجاد یا توسعه کسب و کارهای کوچک	۳	۳٫۷۵	چین/انگلیس/روسیه
۹	دوره‌های مکاتباتی و غیر حضوری	۳	۳٫۷۵	لبنان/چین/الجزایر
۱۰	دوره‌های آمادگی برای ورود به دانشگاه	۳	۳٫۷۵	ایران/چین/فرانسه
۱۱	دوره‌های تدریس خصوصی	۳	۳٫۷۵	ایران/لبنان/الجزایر
۱۲	مجتمع‌های شبانه‌روزی خاص	۲	۳٫۷۵	آلمان/ژاپن
۱۳	مشاوره و راهنمایی تحصیلی و سازشی	۲	۲٫۵	ایران/استرالیا
۱۴	دوره‌های منتج به گواهینامه یا مدرک دیپلم	۲	۲٫۵	چین/فرانسه
۱۵	برگزاری دوره‌های مشاوره‌ای	۲	۲٫۵	ایران/کانادا
۱۶	کارآموزی مجانی در محل کار و در کلاس	۲	۲٫۵	روسیه/انگلیس
۱۷	آموزش شغلی برای یافتن شغل	۱	۱٫۲۵	کانادا
۱۸	دریافت رایگان کتب درسی	۱	۱٫۲۵	کرواسی
	مدارس شاهد	۱	۱٫۲۵	ایران
۱۹	مدارس بزرگسالان ایثارگران	۱	۱٫۲۵	ایران
۲۰	طرح پراکنده شاهد	۱	۱٫۲۵	ایران
۲۱	امکانات سکونتی برای فرزندان و خانواده دور از محل زندگی	۱	۱٫۲۵	استرالیا
۲۲	امکان تحصیل پس از آبار مردودی	۱	۱٫۲۵	عراق
	جمع خدمات	۸۰	۱۰۰	

براساس یافته‌های جدول ۳، بیشترین خدمات آموزش و پرورشی ارائه شده به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان شامل پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره، کمک‌های مالی و پرداخت هزینه تحصیلی و امتیازات ویژه‌ای برای تحصیل در خارج از کشور (بورسیه) و کمترین خدمات به آموزش شغلی، دریافت رایگان کتب درسی، مدارس بزرگسالان ایثارگران، طرح پراکنده، امکان تحصیل پس از ۲ بار مردودی و ... اختصاص دارد.

شباهت و تفاوت‌های خدمات آموزشی و پرورشی ارائه در ایران و سایر کشورها

جدول ۴. شباهت و تفاوت‌های خدمات آموزشی و پرورشی ارائه در ایران و سایر کشورها

کشور	خدمات	شباهت/تفاوت
تایوان/الجزایر/سوریه/ترکمنستان/کره شمالی/فرانسه/ایران/روسیه/آذربایجان/ویتنام	کمک‌های مالی و پرداخت هزینه تحصیلی	شباهت
ایران/انگلیس/آذربایجان/کره شمالی/پاکستان/تاجیکستان/استرالیا/کره جنوبی/لیبی/کویت	خدمات آموزشی رایگان تا مدارج عالی برای همسر و فرزندان شهدا و جانبازان	
ایران/ویتنام/کره شمالی/تایوان/لیبی	استفاده از سهمیه برای ورود به مؤسسات و دانشگاه‌ها	
ایران/چین/فرانسه	تحصیل در مدارس حرفه‌ای یا فنی و حرفه‌ای و کارآفرینی	
ایران/لبنان/انگلیس/الجزایر	آمادگی برای ورود به دانشگاه از طریق کلاس کنکور	
ایران/ویتنام/لبنان/تایوان	کلاس‌های آزاد آموزش مهارتی-فنی و حرفه‌ای تخصصی	
ایران/لبنان/الجزایر	دوره‌های تدریس خصوصی	
ایران/کانادا	برگزاری دوره‌های مشاوره‌ای	
ایران/استرالیا	مشاوره و راهنمایی تحصیلی و سازشی	
ایران	مدارس شاهد مدارس بزرگسالان ایثارگران طرح پراکنده شاهد	
انگلیس/لبنان/ارمنستان/ترکمنستان/هندوستان/عراق/سوریه/الجزایر/آمریکا/روسیه/کرواسی/کره شمالی/کره جنوبی/تایوان/ویتنام/ارمنستان/کرواسی/آمریکا	پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره	تفاوت‌ها ایران ارائه نمی‌شود.
کرواسی	بورسیه تحصیلی خارج از کشور	
کرواسی	دادن رایگان کتاب درسی	
استرالیا	امکانات سکونتی برای فرزندان و اعضای خانواده دور از محل زندگی	
عراق	امکان تحصیل پس از ۲ بار مردودی	
آلمان و ژاپن	مجتمع شبانه‌روزی	

بر اساس یافته‌های جدول ۴، از خدمات آموزش و پرورشی ارائه‌شده به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان، ۹ خدمت شامل کمک‌های مالی و پرداخت هزینه تحصیلی، خدمات آموزشی رایگان تا مدارج عالی، استفاده از سهمیه برای ورود به مؤسسات و دانشگاه‌ها، تحصیل در مدارس حرفه‌ای یا فنی و حرفه‌ای و کارآفرینی، آمادگی برای ورود به دانشگاه از طریق کلاس کنکور، کلاس‌های آزاد آموزش مهارتی- فنی و حرفه‌ای تخصصی، دوره‌های تدریس خصوصی، برگزاری دوره‌های مشاوره‌ای و مشاوره و راهنمایی تحصیلی و سازشی، بین ایران و کشورهای دیگر شباهت وجود دارد و مشترک است. با این همه، ۳ خدمت مدارس شاهد، مدارس بزرگسالان ایثارگران و طرح پراکنده شاهد خاص ایران است و ۶ خدمت شامل پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره، دادن رایگان کتاب درسی، بورسیه تحصیلی خارج از کشور، امکانات سکونتی برای فرزندان و اعضای خانواده دور از محل زندگی، امکان تحصیل پس از ۲ بار مردودی و مجتمع شبانه‌روزی، در دیگر کشورها ارائه می‌شود که در ایران مد نظر قرار نگرفته است.

بحث و نتیجه‌گیری

دفاع از کشور و ایثار و از خودگذشتگی برای وطن یکی از ارزش‌های اساسی اکثر کشورهای دنیاست. به همین دلیل اکثر کشورها اهمیت بالایی برای جانبازان، معلولان و کهنه‌سربازان، حتی خانواده‌های آن‌ها قائل هستند و خدمات متعددی برای آن‌ها در نظر گرفته و ارائه می‌دهند. خدماتی که در صورت آگاهی و اشراف بر آن‌ها، می‌توان در آموزش و پرورش ایران نیز از آن‌ها بهره گرفت. بنابراین، این پژوهش در صدد شناسایی انواع مختلف خدمات آموزشی و تربیتی ارائه‌شده به فرزندان شهدا، جانبازان و رزمندگان در کشورهای مختلف بود که نتیجه آن نشان می‌داد:

- در کشورهای مختلف حدود ۸۰ نوع خدمت آموزشی و تربیتی به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان ارائه می‌شود که می‌توان آن‌ها را به چهار دسته کلی الف) کمک‌های مالی و هزینه‌های تحصیلی، ب) تسهیلات ادامه تحصیل در مقاطع بالاتر به صورت کامل یا

- سهمیه ای، ج) دوره‌های آموزشی تقویت بنیه علمی و آماده‌سازی برای رشد علمی و تربیتی و د) آموزش‌های آزاد فنی - حرفه‌ای و زمینه‌سازی علمی برای اشتغال تقسیم کرد.
- بیشترین خدمات آموزش و پرورشی به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان به کشورهای ایران، لبنان، تایوان، انگلیس و الجزایر و کمترین میزان به کشورهای کویت، پاکستان، هندوستان، آلمان اختصاص دارد
- بیشترین خدمات آموزش و پرورشی شامل پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره، کمک‌های مالی و پرداخت هزینه تحصیلی و امتیازات ویژه‌ای برای تحصیل در خارج از کشور (بورسیه) و کمترین خدمات به آموزش شغلی، دریافت رایگان کتب درسی، مدارس بزرگسالان ایثارگران، طرح پراکنده، امکان تحصیل پس از ۲ بار مردودی و ... اختصاص دارد.
- ۹ خدمت شامل کمک‌های مالی و پرداخت هزینه تحصیلی، خدمات آموزشی رایگان تا مدارج عالی، استفاده از سهمیه برای ورود به مؤسسات و دانشگاه‌ها، تحصیل در مدارس حرفه‌ای یا فنی و حرفه‌ای و کارآفرینی، آمادگی برای ورود به دانشگاه از طریق کلاس کنکور، کلاس‌های آزاد آموزش مهارتی - فنی و حرفه‌ای تخصصی، دوره‌های تدریس خصوصی، برگزاری دوره‌های مشاوره‌ای و مشاوره و راهنمایی تحصیلی و سازشی، بین ایران و کشورهای دیگر شباهت وجود دارد و مشترک است.
- ۳ خدمت مدارس شاهد، مدارس بزرگسالان ایثارگران و طرح پراکنده شاهد خاص ایران است.
- ۶ خدمت شامل پذیرش بدون آزمون در دانشگاه و آموزشگاه‌های فنی دولتی و غیره، دادن رایگان کتاب درسی، بورسیه تحصیلی خارج از کشور، امکانات سکونتی برای فرزندان و اعضای خانواده دور از محل زندگی، امکان تحصیل پس از ۲ بار مردودی و مجتمع شبانه‌روزی، در دیگر کشورها ارائه می‌شود که در ایران مد نظر قرار نگرفته است.
- همان‌طور که در روش‌شناسی بیان شد، یافته‌های این پژوهش از مشاهده و بررسی اسنادی منابع و پژوهش‌های مختلف استخراج شده است. بنابراین، یافته‌های آن با نتایج برخی پژوهش‌ها (از جمله

علایی، ۱۳۸۸؛ معدنی و پیرخانفی، ۱۳۸۱؛ شاوردی، ۱۳۸۷؛ ضیایی، ۱۳۹۱؛ سرایدارن، ۱۳۹۶؛ جهان‌تاب، ۱۳۹۷؛ مروت و نظری، ۱۴۰۰) همسو و همخوان است. همچنین، در راستای پژوهش‌های قبلی مانند اسماعیلی (۱۳۹۵)، مرادی، باصری و معاون جولا (۱۳۹۸)، رضاپور میرصالح، احمدی اردکانی و شیرینی (۱۳۹۷)، نامجو، سجادیان و گل‌پرور (۱۳۹۹)، و فتحی و همکاران (۱۴۰۰) است که به بهبود و ارتقای وضعیت آموزشی، تربیتی و روان‌شناختی فرزندان شاهد، جانباز و ایثارگر می‌پردازند.

متناسب با یافته‌های یادشده پیشنهاد می‌شود ضمن تقویت و ارتقای خدمات آموزشی و تربیتی خاص کشور (مدارس شاهد، مدارس بزرگسالان ایثارگران و طرح پراکنده شاهد) زمینه‌های لازم برای بهره‌گیری از خدمات آموزشی و تربیتی که در کشورهای دیگر ارائه می‌شود، اما در ایران مغفول مانده است، فراهم شود و این خدمات آموزش و تربیتی به فرزندان شهدا، جانبازان، جانبازان و رزمندگان ارائه شود.

منابع

- احمدزاده، غلامحسین، و ملکیان، آزاده (۱۳۸۲). مقایسه پرخاشگری، اضطراب و رشد اجتماعی در فرزندان نوجوان جانبازان PTSD و نوجوانان غیر فرزند جانباز شهرستان اصفهان. یافته، ۶۳-۶۷، (۴)۵.
- اسماعیلی، مریم (۱۳۹۴). مقایسه اثربخشی مداخله متمرکز بر تروما و آموزش مهارت‌های اجتماعی بر توانایی و مشکلات رفتاری دختران شاهد و ایثارگر. پژوهش‌های علوم شناختی و رفتاری، ۱۲۷-۱۴۲، (۲)۵.
- آقازاده، احمد (۱۳۹۶). آموزش و پرورش تطبیقی. تهران: سمت.
- جهان‌تاب، اسحاق (۱۳۹۷). بررسی رابطه مهارت‌های سه‌گانه معلمان طرح پراکنده با انگیزش پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان طرح پراکنده شاهد منطقه ۱۶ آموزش و پرورش شهر تهران. سال ۹۶-۹۷. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، تهران: دانشگاه آزاد شهر ری.
- چمنکار، محمدجعفر (۱۳۹۸). تأثیرات اقتصادی جنگ جهانی دوم بر بنادر و جزایر خلیج فارس و دریای عمان (بر اساس آرشیو سازمان اسناد ملی ایران). تاریخنامه ایران بعد از اسلام، ۲۱، ۹۵-۳۳.
- حسینی‌نسب، سیدداود، و لطف‌الهی، مه‌ری (۱۳۹۰). بررسی رابطه بین هوش فرهنگی با بهره‌وری مدیران در مدارس شاهد استان آذربایجان غربی. آموزش و ارزشیابی، ۱۳(۴)، ۴۴-۴۰.
- داریاپور، زهرا، کتابی، محمد، و طالبی، هوشنگ (۲۰۰۳). جایگاه سنت و مدرنیته در نظام ارزشی جوانان و بزرگسالان شهر تهران. روان‌شناسی بالینی و شخصیت، ۱(۱)، ۲۵-۴۰.
- رضاپور میرصالح، احمدی اردکانی، و شیرینی، محمدجواد (۱۳۹۷). اثربخشی مداخله مبتنی بر تغییر سبک زندگی با تأکید بر سبک زندگی تحصیلی بر خودپنداره تحصیلی دانش‌آموزان فرزند جانباز. طب نظامی، ۲۰(۵)، ۵۴۶-۵۵۳.
- سرایداران، محمدحسین، سپهری‌منش، مرضیه، شکری‌زاده، طاهره، و موسوی، سیدمحمد‌هادی (۱۳۹۶). گذری بر سرنوشت سربازان جنگ در ملل مختلف. شیراز: نامه پارس.
- ضیایی، عبدالحمید (۱۳۹۱). بررسی تحلیلی - تطبیقی عملکرد سازمان‌های جهانی و کشورها در خدمت‌رسانی به خانواده‌های قربانیان جنگ.

- عزیزی، عزیزالله (۱۳۹۲). کتاب فرهنگ جنگ‌های ایران. مشهد: انتشارات فردوسی.
- علایی، حسین، و درودیان، محمد (۱۳۸۸). تاریخ تحلیلی جنگ ایران و عراق. تهران: مرز و بوم
- علوی، فریده، و رضوان‌طلب، زینب (۱۳۹۲). جنگ به روایت زنان: بررسی روایت جنگ الجزایر در آثار آسیه جبار. زن در فرهنگ و هنر، ۵(۳)، ۴۳۱-۴۱۵.
- فتحی، آیت‌الله، عامری، محمدعلی، رستمی، حسین، خدائی، حسن، و پورحاتم، ریحانه (۱۴۰۰). تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی بر امیدواری، سلامت اجتماعی و بهزیستی روانی جانبازان. روان‌شناسی نظامی، ۱۲(۴۷)، ۸۸-۶۳.
- کیانی، قمر، و کاکاوند، علیرضا (۱۳۹۲). اثربخشی آموزش هوش هیجانی بر پیشرفت تحصیلی دانش‌آموزان دختر سال اول متوسطه شهر زنجان. مطالعات روان‌شناختی، ۹(۲)، ۱۷۱-۱۵۳.
- کاظمی، آمنه‌سادات، بنی‌جمالی، شکوه‌السادات، احدی، حسن، و فرخی، نورعلی (۱۳۹۱). بررسی اثربخشی آموزش راهبردهای شناختی-رفتاری در کاهش علائم اختلال استرس پس از ضربه ثانویه (STSD) و مشکلات روان‌شناختی همسران جانبازان مبتلا به PTSD مزمن ناشی از جنگ تحمیلی. مجله علوم پزشکی دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۲۹-۱۲۲.
- محمدی الموتی، محسن (۱۳۸۸). معناکاوی جنگ نامتعارف. حصون، ۲۰، ۱۸۵-۱۵۸.
- مرادی، حجت‌اله، باصری، احمد، و معاون جولا، راضیه (۱۳۹۸). تأثیر آموزش مهارت‌های زندگی (حل مسئله، تصمیم‌گیری، تفکر خلاق) بر شادکامی فرزندان شاهد و ایثارگر شهر تهران. روان‌شناسی نظامی، ۱۰(۳۹)، ۴۹-۴۳.
- مروت، برزو، و نظری، خسرو (۱۴۰۰). تکریم رزمندگان و بازماندگان جنگ در ایران و سایر ملل. تهران: انتشارات دانشگاه فرهنگیان.
- معدنی، سعید، و پیرخائفی، علیرضا (۱۳۸۱). بررسی چگونگی تکریم از رزمندگان و ایثارگران جنگ در سایر ملل. تهران: نشر شاهد.
- نامجو، فرهاد، سجادیان، ایلناز، و گل‌پرور، محسن (۱۳۹۹). اثربخشی درمان پردازش‌شناختی بر تنظیم شناختی هیجان و رشد فردی فرزندان خانواده‌های شاهد و ایثارگر. خانواده‌درمانی کاربردی، ۴(۱)، ۱۷-۱.

Elliott, T. R., & Shewchuk, R. M. (1995). Social support and leisure activities following sever physical disability: testing the mediating effects of depression. *Basic and Applied Social Psychology*, 16(4), 471-487.

- Forrest, W., Edwards, B., & Daraganova, G. (2018). The intergenerational consequences of war: anxiety, depression, sociality, and mental health among the children of war veterans. *International Journal of Epidemiology*, 47(4), 1060-1067.
- Hughes, A. A., Furr, J. M., Sood, E. D., Barmish, A. J., & Kendall, P. C. (2009). Anxiety, mood, and substance use disorders in parents of children with anxiety disorders. *Child Psychiatry and Human Development*, 40(3), 405-419.
- Johnson, B. (1990). The investigation of fathers on interaction and effects on children personality. *Mental Health and Family*, 45(3), 24-35.
- Karam, E. G., Fayyad, J., Karam, A. N., Tabet, C. C., Melhem, N., Mneimneh, Z., & Dimassi, H. (2008). Effectiveness and specificity of a classroom-based group intervention in children and adolescents exposed to war in Lebanon. *World Psychiatry*, 7(2), 103-109.
- Killam, W. K., & Degges White, S. (2018). Understanding the education related needs of contemporary male veterans. *Adulthoodspan*, 17(2), 81-96.
- Kinney, A. R., Graham, J. E., & Eakman, A. M. (2020). Factors distinguishing veterans participating in supported education services from veterans on campus: Evidence supporting modifiable intervention targets. *Psychiatric Rehabilitation Journal*, 43(3), 261-269.
- Lauraferd, J., Friedlander, J. R., & Cribbie, R. (2017). Social support, self-esteem, and stress as predictors of adjustment to university among first-year undergraduates. *College Student Development*, 48(3), 295-274.
- Perkins, D. F., Aronson, K. R., Morgan, N. R., Bleser, J. A., Vogt, D., Copeland, L. A., ... & Gilman, C. (2020). Veterans' use of programs and services as they transition to civilian life: Baseline assessment for the Veteran Metrics Initiative. *Social Service Research*, 46(2), 241-255.
- Polley, M. (2003). *An AZ of Modern Europe since 1789*. Routledge.
- Rattray, N. A., True, G., Natividad, D. M., Salyers, M. P., Frankel, R. M., & Kukla, M. (2019). The long and winding road to postsecondary education for US veterans with invisible injuries. *Psychiatric Rehabilitation*, 42(3), 284-295.
- Shenoda, S., Kadir, A., Pitterman, S., & Goldhagen, J. (2018). Section on international child health. the effects of armed conflict on children. *Pediatrics*, 142(6), e20182585.
- Thabet, A. A., Tawahina, A. A., El Sarraj, E., & Vostanis, P. (2008). Exposure to war trauma and PTSD among parents and children in the Gaza strip. *European Child & Adolescent Psychiatry*, 17(4), 191-199.